

Бедер Дмитро*аспірант**Державний університет «Житомирська політехніка»*<https://orcid.org/0009-0007-8048-6141>**Цаль-Цалко Юзеф***д.е.н., проф.**Державний університет «Житомирська політехніка»*<https://orcid.org/0000-0003-4525-9449>**Формування економічних індикаторів національної безпеки
в умовах цифровізації бізнесу та змін в економіці**

Анотація. На сьогодні економічний розвиток України відбувається в умовах ринкової конкуренції держави, негативних явищ в зовнішньоекономічній сфері, а головне повномасштабної військової агресії росії. При цьому економічні відносини в країні характеризуються такими небажаними явищами, як тіньовою економікою, економічною нерівністю учасників бізнесу, зростанням зовнішніх боргів, спадом обсягів господарської діяльності, дефіцитом державного і територіальних бюджетів, збитковістю суб'єктів господарювання, міграційними процесами, безробіттям, бідністю населення. У статті досліджується зміст поняття економічної безпеки в контексті складової національної безпеки, яка визначається комплексом завдань на основі реалізації Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року. Проведено аналіз динаміки показників, які визначають стан економічної безпеки України та наявні загрози в національній економіці. Для моніторингу стану економічної безпеки відповідно до Стратегії пропонується виконати завдання її наукового супроводження, щодо розробки методичних рекомендацій та механізму інтерпретації інтегрального показника. Наразі формування інформації за методикою Стратегії про рівень економічної безпеки України на офіційних сайтах законодавчої та виконавчої влади починаючи з 2021 року відсутнє. Обґрунтовано систему застережень щодо індикаторів для оцінки економічної безпеки України запропонованих в Стратегії. Визначено спрощений перелік показників для моніторингу стану економічної безпеки та розроблено до інтегрального показника інтервальні ознаки сценаріїв розвитку економіки на рівні оптимістичної, песимістичної та базової характеристики. На оцінювання стану об'єктів економічної безпеки (держави, територіальних громад, видів економічної діяльності, суб'єктів господарювання) значний вплив має розвиток цифровізації економіки. Встановлено, що в нашій країні процеси диджиталізації не мають наскрізного зв'язку «суб'єкти господарювання – види економічної діяльності – територіальні громади – держава», а виникають і розвиваються локально в межах окремих бізнесових і державних структур.

Ключові слова: економіка; національна безпека; економічна безпека; індикатори; інтегральний показник; цифровізація.

Актуальність теми. Проблеми економічної складової національної безпеки характеризуються багатомірністю, динамічністю та багатоаспектністю, що є наслідком зовнішніх глобалізаційних загроз та внутрішніх проблем управлінської діяльності. В Україні вплив економічного розвитку на національну безпеку ускладнюється повномасштабними військовими діями росії. Військова агресія російської федерації завдає економічній безпеці України найбільш потужного впливу ніж всі інші загрози, які виникали за роки незалежності. Втримати економічну безпеку держави є найбільшим завданням українського суспільства, оскільки лише національна економіка є надійною основою для перемоги у війні з агресором та відбудови України.

Стан розвитку економіки України протягом останніх років не давав змоги забезпечувати національний економічний інтерес. За таких умов, необхідними факторами самодостатнього розвитку країни стає забезпечення захисту економічних інтересів громадян, бізнесу, територіальних громад і домогосподарств.

Усе це спонукає законодавчі і виконавчі органи влади, український бізнес та науковців до пошуку ефективних заходів розв'язання назрілих економічних проблем господарської діяльності щодо сприяння гарантування національної безпеки. Постійна зміна внутрішніх та зовнішніх факторів і ризиків у розвитку бізнесу як основи національної економіки актуалізує дослідження проблем забезпечення економічної, та відповідно, національної безпеки.

В цілому показники всіх основних складових економічної безпеки залишаються низькими, що зберігає високими ризики прояву масштабних дестабілізаційних явищ у розвитку економіки в довгостроковій перспективі [16].

Зважаючи на вказане вище забезпечення національної безпеки в сьогоденних умовах потребує системного моніторингу за економічними показниками і результатами їх оцінювання, оскільки це дозволяє своєчасно вживати заходи щодо управління ризиками безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Економічна безпека щодо всіх її складових постійно перебуває в центрі уваги вітчизняних науковців. Зокрема, лише за останні роки дослідження різних аспектів у сфері об'єктів і суб'єктів економічної безпеки провели: Архирейська Н.В. [1], Грінченко А.Ю. [3], Губарева І.О. [9], Данілова Е.І. [4], Зіненко К.А. [7; 8], Іванов Ю.Б. [9], Кизим М.О. [9], Клімова Г.П. [10], Кобелева Т. [7], Коритько Т.Ю. [14], Пілецька С.Т. [14], Повзун Д.І. [15], Солосіч О.С. [20], Терехов Є. [18], Ткаченко Є.В. [14], Тульчинська С.О. [20], Чорній В.В. [20].

З огляду на те, що в Україні на сьогодні відсутнє законодавче визначення поняття «економічна безпека» як загальної дефініції, так і в об'єктному розрізі у працях українських вчених найбільш актуалізується проблематика обґрунтування змістовної характеристики економічної безпеки за системоутворюючими складовими.

В цілому, поняття «економічна безпека» пережило чимало переосмислень в економічній теорії у зв'язку зі зміною умов зовнішнього середовища і з урахуванням факторів, які визначають процеси управління різними об'єктами, які потребують оцінювання рівня самодостатнього розвитку.

Так, на рівні держави Данілова Е.І. констатує, що національна економічна безпека – це безпека відносин виробництва, розподілу, обміну, споживання матеріальних та нематеріальних благ у суспільстві, яка досягається на основі економічного оцінювання загроз, небезпек та ризиків їх функціонування та ухвалення відповідних рішень, спрямованих на зниження їх негативного впливу та реалізацію пріоритетних суспільних інтересів [4].

У 2021 році Грінченко А.Ю. в дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави, розглядає економічну безпеку як стійкість національної економіки стосовно оперативного протистояння ризикам і загрозам, що виникають у процесі соціально-економічних відносин, при недосконалому формуванні інституційного середовища [3].

Основними характеристиками поняття економічна безпеки держави виходячи з тлумачень вітчизняних вчених залишаються:

- стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміємо міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз факторів;
- економічна незалежність, що характеризує, насамперед, можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно ухвалювати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку;
- самовідтворення та саморозвиток, що передбачають створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені;
- національні інтереси, які характеризують спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси [1].

При розгляді питань розвитку територіальних громад Повзун Д.І. під економічною безпекою регіону розуміє насамперед здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури. В основі економічної безпеки регіону як категорії відображаються регіональні інтереси і необхідність їхнього захисту від різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз при дотриманні балансу із загальнонаціональними інтересами [15, с. 94].

Зіненко К.А. у 2023 році у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – економіка при розгляді проблем формування системи оцінювання економічної безпеки на рівні розвитку окремих видів економічної діяльності визначає економічну безпеку будівельного підприємства, як стан захищеності, що забезпечує стійке функціонування та досягнення цілей у поточній діяльності і розвиток у перспективі з урахуванням інтересів та взаємодії зацікавлених сторін [8].

Серед наукових праць, в яких розглядаються проблеми економічної безпеки бізнесу необхідно виділити дослідження Тульчинської С.О., Солосіч О.С., Чорній В.В. [20], в якому автори обґрунтовують економічну безпеку підприємства як організовану сукупність взаємопов'язаних елементів (суб'єктів, об'єктів, функціональних складових, умов та критеріїв) управлінської інфраструктури підприємства спрямованих на реалізацію основної мети управління економічною безпекою підприємства, вираженою у забезпеченні стабільного та ефективного розвитку підприємства, нейтралізації та елімінації ключових загроз внутрішньо-організаційного та зовнішнього джерел походження.

Водночас, Пілецька С.Т., Коритько Т.Ю., Ткаченко, Є.В. [14] представляють економічну безпеку підприємства як сукупність факторів, які характеризують стан захищеності від небажаних змін (загроз); ефективне використання ресурсів для запобігання загрозам; систему і наявність конкурентних переваг, що дозволяють досягти головних цілей підприємства; здатність до відтворення та забезпечення живучості фірми незалежно від нестабільності зовнішнього і внутрішнього середовища; створення умов і забезпечення стабільного функціонування, прогресивного науково-технічного і соціального розвитку, забезпечення фінансово-комерційного успіху.

У дефініції Данілової Е.І. [4] під об'єктом економічної безпеки підприємства розуміється сукупність капітальних благ, бізнес-процесів, системи відносин, персоналу, середовища та результатів діяльності підприємства (бренду, частки ринку, іміджу тощо). Інструментами економічної безпеки є сукупність засобів, заходів, процесів, спрямованих на виявлення загроз, усунення небезпек, зменшення ризиків.

Як свідчать, наведені результати досліджень можна констатувати, що сьогодні в Україні серед науковців продовжуються дискусії щодо єдиного універсального визначення поняття «економічна безпека» відносно різних об'єктів, а в контексті цієї дефініції для домогосподарств і окремих громадян, розвідки ще не розпочиналися.

Виходячи з цього, у науковій літературі існують, і різні погляди на методика вимірювання рівня економічної безпеки в умовах, коли на нормативному рівні така методика відповідно до Стратегії [16] відсутня. Тому, наявні дискусії у сфері поняття «економічна безпека» та підходів до її оцінювання актуалізує наукові дослідження в цьому напрямі.

Метою статті є обґрунтування системи економічних індикаторів національної безпеки та організації процесу їх формування і оцінювання в умовах цифровізації економіки.

Викладення основного матеріалу. Проблемні питання економічної безпеки держави та її об'єктних складових широко обговорюється в органах влади та дискутуються серед наукової та професійної спільноти. Для цього є дві основні причини – економічна безпека держави повинна розглядатися з однієї сторони як важлива складова національної безпеки в контексті її елементів для формування захисту загальнонаціональних інтересів, а з іншої як умова розвитку територіальних громад, видів економічної діяльності та бізнесових структур, домогосподарств та громадян суспільства.

В Україні діє законодавча і стратегічна база, в якій на рівні держави затверджені змістовні положення структурних елементів національної безпеки України, в яких враховані наявні загрози та визначені правові засоби їх подолання, визначені шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів національних інтересів.

В цьому контексті економічна безпека розглядається як базовий потенціал держави для її самодостатнього розвитку. Економічна безпека повинна забезпечити економічні інтереси як потреби суспільства, територіальних громад, видів економічної діяльності, суб'єктів господарювання домогосподарств та окремих особистостей.

Місце економічної безпеки держави в складі національної безпеки та її структурні елементи розглянуті на рисунках 1 та 2.

Незважаючи на важливість цього питання законодавчі документи в Україні на сьогодні не визначають змісту поняття «економічна безпека» [17; 16; 6]. Трактуються цієї дефініції наявне лише в методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки розроблених міністерством економічного розвитку і торгівлі України, які мають інформаційний, рекомендаційний, роз'яснювальний характер та не є обов'язковими [11].

Економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [11].

Для оцінки економічної безпеки України методичні рекомендації передбачали формування інтегрального показника за 9 структурними складовими: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки. Крім того, фінансова безпека окремо поділялась на 6 елементів оцінювання: банківську, небанківського фінансового сектору, боргову, бюджетну, валютну, грошово-кредитну.

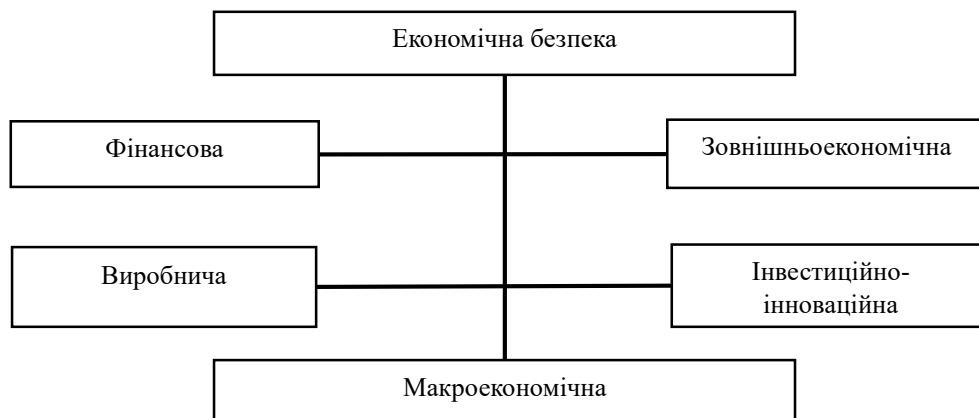
За цією методикою Міністерство економічного розвитку України на основі множини понад 118 окремих індикаторів розраховувало інтегральні показники економічної безпеки протягом 2010–2020 років (рис. 3).

Аналіз інтегральних показників економічної безпеки України за їх рівнями свідчить, що значення індикаторів протягом 10 років було в незадовільних (40–60) межах. Отже, стан розвитку економіки України протягом 2010–2020 років не давав змоги забезпечувати інтереси національної безпеки України.

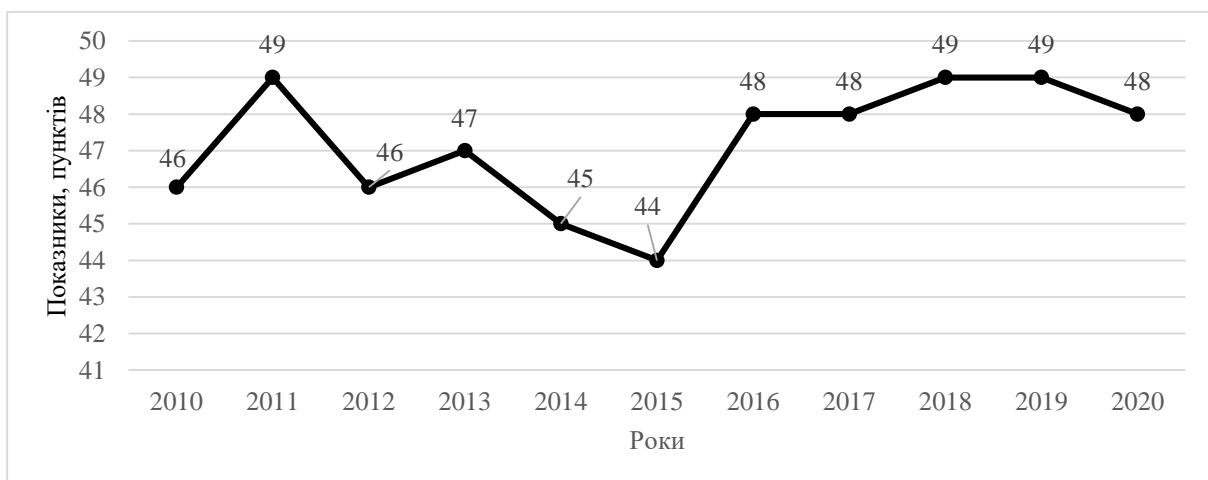
Джерело: розроблено авторами на основі [17]

Рис. 1. Місце економічної безпеки в структурі елементів національної безпеки держави

Джерело: розроблено авторами на основі [16]

Рис. 2. Структурні елементи економічної безпеки держави

Джерело: складено авторами на основі [2]

Рис. 3. Динаміка рівня інтегральних показників економічної безпеки України

У 2021 році було прийнято Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року [16], яка передбачає здійснення оцінювання економічної безпеки за п'ятьма напрямками, до кожного з яких визначено відповідна кількість індикаторів в загальній кількості тридцять шість, із них: фінансова (6), виробнича (12), зовнішньоекономічна (4), інвестиційно-інноваційна (7), макроекономічна (7).

З огляду на це втратили актуальність і фактично припинили своє існування Методичні рекомендації [11], які передбачали характеристику економічної безпеки здійснювати за 9 напрямками та за значно більшою кількістю індикаторів.

Наукове супроводження реалізації Стратегії було доручено здійснювати Національному інституту стратегічних досліджень та Національній академії наук України, які повинні були:

✓ щороку здійснювати науково-аналітичні та прогностичні дослідження викликів та загроз економічній безпеці України;

✓ забезпечувати розроблення і направляти для використання до Кабінету Міністрів України наукові рекомендації щодо постійного моніторингу економічної стійкості, проект методики щорічної оцінки стану економічної безпеки;

✓ розробляти науково обґрунтовані пропозиції щодо внесення змін до Стратегії та методики щорічної оцінки стану економічної безпеки за результатами її апробації.

Наразі формування інформації за методикою Стратегії про рівень економічної безпеки України на офіційних сайтах законодавчої та виконавчої влади починаючи з 2021 року відсутнє. За відсутності виконаних завдань з наукового супроводження реалізації стратегії [16], на сьогодні в Україні не діють будь-які механізми реалізації завдань у сфері забезпечення оцінювання економічної безпеки з використанням інструментів постійного моніторингу економічної стійкості держави та її структурних складових на рівні територіальних громад, видів економічної діяльності, суб'єктів господарювання та громадян шляхом відслідковування критичних меж за індикаторами, візуалізації відповідних даних у вигляді інфографіки, розміщення та підтримання її в актуальному стані на урядовому порталі.

Визначити стан економічної безпеки в Україні на різних рівнях господарювання нині дуже складно, не лише через відсутність відповідної методики, але і оскільки ще триває війна. Водночас, дані Державної служби статистики України дозволяють встановити напрями загроз, які сформувалися в економічній безпеці (табл. 1; 2).

Таблиця 1

Динаміка величини основних економічних показників, що забезпечують національну безпеку України

Показник	Рік				
	2018	2019	2020	2021	2022
ВВП України:					
• реальний, млрд грн	3083,4	3675,7	3818,5	4363,6	3865,8
• номінальний, млрд дол. США	130,8	153,8	155,6	199,8	160,5
Валовий зовнішній борг, млрд дол. США	114,7	121,7	125,7	129,7	132,0
Зовнішньоторговельний баланс, млрд грн:					
• експорт	1608,9	1636,4	1637,4	2224,7	1840,6
• імпорт	1914,9	1947,6	1681,5	2286,1	2712,3
• сальдо (експорт – імпорт)	-306,0	-311,2	-44,1	-61,4	-871,8
Капітальні інвестиції, млрд грн	578,7	624,0	508,2	673,9	409,7
Податкові надходження, млрд грн	926,3	1070,3	1136,7	1453,8	1343,2
Банківські кредити, млрд грн	1193,6	1097,6	1049,6	1149,6	1133,6
Непрацюючі кредити, млрд грн	630,8	530,8	430,4	345,1	432,1
Іноземні інвестиції, залишок, млрд грн	46,9	54,2	52,1	65,7	51,0

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [5], НБУ [13] та Міністерства фінансів України [12]

Таблиця 2

Динаміка рівня ефективності економічних показників, що забезпечують національну безпеку України

Показник	Рік				
	2018	2019	2020	2021	2022
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
ВВП у випуску за фактичними цінами, %	44,3	44,6	45,4	44,8	44,0
Рівень валового прибутку у ВВП, %	43,3	42,2	42,3	45,4	35,4
ВВП на 1 грн оплати праці найманих осіб, грн коп.	2,42	2,30	2,29	2,44	1,87
Рівень зносу основних засобів і нематеріальних активів, %	63,1	59,1	61,1	59,4	55,8

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6
Дефіцит зведеного бюджету, %	5,7	6,8	16,3	11,3	38,5
Податки у ВВП, %	27,7	26,9	27,1	26,6	25,9
Банківські кредити у відношенні до ВВП, %	38,7	29,9	27,5	26,3	29,3
Тіньова економіка у ВВП, %	29	28	30	31	32
Рентабельність бізнесу, %	4,5	7,6	0,9	10,1	-3,2
Частка непрацюючих кредитів, %	52,85	48,36	41,00	30,02	38,12
Рівень податкових платежів у Зведеному бюджеті, %	83,3	83,0	82,6	87,5	61,2
Річний індекс інфляції, %	109,8	104,1	105,0	110,0	126,6
Рівень автономії бізнесу, %	25,9	26,9	26,3	29,2	27,1

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [5], НБУ [13] та Міністерства фінансів України [12]

Як свідчить динаміка основних показників національної безпеки, українська економіка зазнає значних втрат від військової агресії росії. Найбільші проблеми, це скорочення ВВП, експорту, іноземних інвестицій, рентабельності бізнесу, продуктивності праці, автономії бізнесу та збільшення валового зовнішнього боргу, інфляції, дефіциту Зведеного бюджету.

Економічна безпека держави формується сукупністю об'єктів господарювання і суб'єктів управління (рис. 4).

Джерело: власна розробка авторів

Рис. 4. Система суб'єктів та об'єктів економічної безпеки, які формують національну безпеку України

Найважливішим структурним об'єктом у забезпеченні економічної безпеки держави є підприємницькі структури, які створюють додану вартість і формують через вартість бізнесу національне багатство за участі домогосподарств і громадян та за допомоги держави і територіальних громад. Основними показниками, що характеризують економічну безпеку є створені в процесі ведення бізнесу суб'єктами підприємницької діяльності валовий внутрішній продукт та національне багатство.

Для забезпечення економічної безпеки України Стратегія передбачає виконання системи завдань для досягнення основних економічних інтересів (табл. 3).

Система завдань на забезпечення економічної безпеки України

Сфера економічної безпеки	Завдання
Фінансова	-скорочення дефіциту державного бюджету; -стимулювання банківського сектору спрямовувати кредитні кошти на розвиток бізнесу; -зменшення рівня непрацюючих кредитів; -розвиток національного фондового ринку; -реформування страхового ринку; -мінімізація ризиків інвесторів; -забезпечення функціонування тривірневої пенсійної системи
Виробнича	-пріоритетний розвиток промисловості на основі високотехнологічних видів економічної діяльності та інжинірингу; -розбудова якісної інфраструктури для бізнесу; -розширене відтворення основних засобів; -поглиблення переробки сировинних матеріалів; -підвищення прозорості державних підприємств; -підвищення рівня ресурсоефективності економіки; -впровадження принципів циркулярного екологічно безпечного виробництва
Зовнішньоекономічна	-законодавче стимулювання здатності бізнесу конкурувати на світових ринках; -створення цілісної мережі інституцій з підтримки зовнішньої торгівлі; -розширення міжнародних торговельно-економічних зв'язків; -підтримка та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків на багатосторонньому рівнях
Інвестиційно інноваційна	-розвиток інституційної системи супроводження інвесторів; -впровадження системи оцінки впливу іноземних інвестицій на національну економіку; -створення умов для бізнесу щодо інвестування в науково-дослідну діяльність; -створення сприятливих умов для виробництва інноваційної продукції; -впровадження моделі «відкритих інновацій»; -впровадження інструментів спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості регіонів
Макроекономічна	-здійснення структурних змін в економіці шляхом стимулювання циркулярної економіки та диджиталізації; -створення нових робочих місць; -продовження політики інфляційного таргетування; -забезпечення збереження плаваючого режиму курсу національної валюти; -створення умов для підвищення стандартів гідної праці; -проведення заходів, спрямованих на повернення і реінтеграцію трудових мігрантів

Джерело: узагальнено авторами на основі [16]

Основними національними економічними інтересами є забезпечення економічної стійкості, високої конкурентоспроможності Української економіки у світовому економічному середовищі та досягнення на цій основі високих стандартів якості життя населення [16]. Для виконання завдань, одержання очікуваних результатів Стратегії та прийняття ефективних управлінських рішень щодо створення в Україні стійкої, конкурентоспроможної, соціально відповідальної ринкової економіки та умов для сталого нарощування національного багатства важливе значення має система індикаторів для оцінювання економічної безпеки.

Основна проблема формування індикаторів для оцінювання економічної безпеки держави, це відсутність нормативного змісту цього поняття та одностайного його тлумачення серед вчених-економістів у контексті загальнодержавного і територіального розуміння, а також відносно окремих видів економічної діяльності, суб'єктів господарювання, домогосподарств та громадян, як членів суспільства.

Клімова Г.П. [10] вважає, що серед показників економічної безпеки необхідно виокремити такі, що характеризують:

1) економічне зростання, що включає показники валового внутрішнього продукту (ВВП), валового національного продукту (ВНП), чистого національного продукту (ЧНП), національного прибутку (НП), обсягів і темпів промислового виробництва, галузевої структури господарства та динаміку окремих галузей, капіталовкладення тощо;

2) стан природно ресурсного, виробничого і науково-технічного потенціалу країни;

3) динамічність і адаптивність господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх факторів (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, дія зовнішньоекономічних факторів, стабільність національної валюти, внутрішня і зовнішня заборгованість);

4) якість життя (ВВП на душу населення, рівень диференціації прибутків, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення, стан оточуючого середовища тощо).

Кизим М.О., Іванов Ю.Б. та Губарева І.О. [9] пропонують взагалі розраховувати інтегральний індикатор економічної безпеки України за зовнішніми міжнародними індексами та рейтингами: Глобальний індекс конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index); Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom); Індекс залучення в міжнародну торгівлю (The Global Enabling Trade Index); Індекс стійкості суспільства (The Sustainable Society Index); Індекс рівня глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization); Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index); Рейтинг країн світу за рівнем щастя (World Happiness); Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business); Індеси якості державного управління (The Worldwide Governance Indicators); Індекс демократії країн світу (The Democracy Index); Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) та ін., які характеризують безпеку країни в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах.

Терехов Є. [18] в своїх дослідженнях констатує, що на думку багатьох вітчизняних дослідників система показників економічної безпеки держави має містити індикатори:

- макроекономічні – для характеристики загальних тенденцій розвитку національної економіки;
- приватні соціально-економічні – що мають відображати обсяги господарювання, стан інвестиційно-інноваційної діяльності та рівень доходів громадян;
- функціонального і галузевого рівня – які характеризують окремі структурні елементи економічної безпеки.

Здійснюючи оцінку стану економічної безпеки, на нашу думку, її індикатори повинні дати відповідь про стан визначених американськими вченими [21] двох умов, які мають забезпечити:

- економічну самостійність країни, її здатність у власних інтересах приймати рішення, що стосуються розвитку економіки в цілому;
- досягнутий рівень життя населення і можливість його подальшого підвищення.

Щодо наведених у Стратегії індикаторів моніторингу економічної безпеки, то проведений контент-аналіз дозволяє зробити до них такі застереження:

- ✓ по-перше, передбачено опрацювати велику кількість індикаторів, проте інтегральний показник має включати максимум 5–7 показників [19, с. 40].
- ✓ по-друге, до частини індикаторів відсутні методики розрахунку;
- ✓ по-третє, окремі показники мають обмежений характер щодо оцінювання лише частини видів економічної діяльності (ступінь зносу основних засобів, частка доданої вартості за витратами виробництва і працівників підприємств у розрізі високо- та середньо технологічного сектору переробної промисловості);
- ✓ по-четверте, не конкретизовано інформаційні джерела для розрахунку індикаторів;
- ✓ по-п'яте, індикатори не завжди пов'язані з результатами та діяльністю суб'єктів підприємництва, які безпосередньо забезпечують їх створення;
- ✓ по-шосте, методичні підходи до частини індикаторів є складними для практичного використання і не можуть бути розраховані на основі відкритої інформації.

Саме тому, пропонується систему показників для розрахунку інтегрального індикатора рівня економічної безпеки держави удосконалити як щодо кількості, так і за простотою та відкритістю опрацювання (табл. 4).

Таблиця 4

Системи індикаторів, які пропонуються використовувати для розрахунку інтегрального показника рівня економічної безпеки держави

Складові економічної безпеки	Система індикаторів та їх зміст
1	2
Фінансова	Дефіцит зведеного бюджету України – рівень забезпечення функцій держави і територіальних громад. Рівень зовнішнього боргу держави по відношенню до ВВП – боргове навантаження на ВВП.
Виробнича	Рентабельність господарської діяльності – ефективність використання ресурсів. Рівень автономії бізнесу – фінансова стійкість бізнесу

1	2
Макроекономічна	Рівень інфляції – зростання рівня цін.
	Тіньова економіка по відношенню до ВВП – обсяги господарської діяльності приховані від держави.
Інвестиційно-інноваційна	Частка доданої вартості в доходах – частка чистого внеску бізнесу у доходах.
	Продуктивність праці – віддача вартості робочої сили.
Зовнішньоекономічна	Частка експорту в доходах бізнесу – зовнішньоекономічна активність бізнесу.
	Рівень іноземних інвестицій в активах бізнесу – привабливість бізнесу в Україні.

Джерело: власна розробка авторів

Важливим питанням залишається інтерпретація інтегрального показника економічної безпеки за якісною оцінкою.

Для визначення рівня економічної безпеки, насамперед, необхідно розрахувати її нормативні інтервальні ознаки. Варто пам'ятати, що значна кількість груп якісних ознак економічної безпеки ускладнює подальшу роботу щодо створення методичного забезпечення рейтингового оцінювання.

Враховуючи невизначеність багатьох процесів, які відбуваються і будуть відбуватися як в економіці України, так і у світі в цілому, а також ті численні проблеми та ризики військової агресії оцінювання економічної безпеки доцільно здійснювати за трьома якісними ознаками. Критеріями оцінки можуть бути оптимістичний (активний), песимістичний (обмежувальний, підвищено ризиковий) та базовий (конкурентноспроможний) сценарії розвитку економічної безпеки держави.

На оцінювання стану об'єктів економічної безпеки (держави, територіальних громад, видів економічної діяльності, суб'єктів господарювання) значний вплив має розвиток цифровізації економіки. Однак процеси диджиталізації в Україні в сфері формування інформації для оцінювання економічної безпеки не мають наскрізного зв'язку (суб'єкти господарювання – види економічної діяльності – територіальні громади – держава), а виникають і розвиваються локально в межах окремих бізнесових і державних структур.

Об'єктивною необхідністю для вирішення цієї проблеми є створення інституційної підтримки щодо формування інформаційної бази показників для моніторингу за економічною безпекою об'єктів різних рівнів за участі комп'ютеризованих програм Державної служби статистики України, НБУ, міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку України, Антимонопольного комітету України. Водночас на рівні суб'єктів господарювання особливу увагу необхідно звернути на цифровізацію облікових систем, як бази даних для оцінювання економічної безпеки окремих підприємств, розвитку видів економічної діяльності, територіальних громад і держави в цілому за показниками результатів діяльності бізнесу.

Державна служба статистики України повинна на основі одержаних показників від суб'єктів господарювання створювати систему індикаторів для оцінювання економічної безпеки держави, територіальних громад і видів економічної діяльності. Очевидно, що для цього доцільно створити окрему форму статистичної звітності або виділити спеціальний розділ у діючій формі № 1-підприємництво «Структурне обстеження підприємства» для спостереження за показниками, що характеризують стан розвитку бізнесу в державі, територіальних громадах та за видами економічної діяльності. Задля об'єктивної оцінки стану економічної безпеки територіальних громад необхідно створити систему регіональної статистики на рівні територіальних громад і районів та інтегрувати її в загальнонаціональну статистичну систему.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Економічній безпеці як основі добробуту громадян відводиться важливе місце в національній безпеці будь-якої країни. Для побудови ефективного механізму управління економічною безпекою, структурних об'єктів на рівні держави, територіальних громад, видів економічної діяльності, суб'єктів господарювання, домогосподарств і окремих громадян наявні положення Стратегії потребують додаткового опрацювання, а саме щодо:

- необхідності законодавчого визначення змісту поняття «економічна безпека» на рівні держави, територіальної громади, види економічної діяльності, суб'єкта господарювання, домогосподарства та окремих громадян, як стану можливого самодостатнього розвитку;
- розробки методичних рекомендацій для розрахунку інтегрального показника економічної безпеки та якісної інтерпретації його величини на рівні оптимістичної, песимістичної та базової характеристики;
- упорядкування та зменшення загальної кількості з 36 до 8 індикаторів для оцінювання окремих складових економічної безпеки: фінансової, макроекономічної, виробничої, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної упорядкування;
- впровадження цифровізації у формування інформації для забезпечення наскрізного зв'язку при оцінюванні економічної безпеки (суб'єкти господарювання – види економічної діяльності – територіальні

громади – держава). Основну частку показників для розрахунку економічної безпеки має формувати державна і регіональна статистика. Оцінювання економічної безпеки підприємства має здійснюватися в сучасних ERP-системах, корпоративних програмах автоматизації, які забезпечують планування, облік, контроль і аналіз всіх основних процесів бізнесу.

Перспективами наукових розвідок мають бути методичні розробки щодо якісного оцінювання інтегрального показника економічної безпеки та питання створення відповідної інституційної підтримки розвитку суб'єктів господарювання в умовах цифровізації суспільства для створення можливості використання показників їх діяльності в автоматизованому розрахунку стану економічної безпеки держави і територіальних громад в оперативному режимі.

Список використаної літератури:

1. *Архирейська Н.В.* Дослідження системних підходів щодо оцінки категорії «економічна безпека» / *Н.В. Архирейська* // Ефективна економіка. – 2013. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://surl.li/rfeyu>.
2. Показники економічної безпеки : відповідь на запит пані *О.Радченко* : ДОК. СЕД АСКОД від 23.09.2021 р. № 3032-05/46726-0 / Мінекономіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dostup.org.ua/request/pokazniki_iekonomichnoyi_biezpie.
3. *Грінченко А.Ю.* Удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України: теорія, методологія, практика : дис. ... д.е.н. : 21.04.01 / *А.Ю. Грінченко*. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2021. – 431 с.
4. *Данілова Е.І.* Концепція системного підходу до управління економічною безпекою підприємства : монографія / *Е.І. Данілова*. – Вінниця : Європейська наукова платформа, 2020. – 342 с.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
7. *Зіненко К.А.* Економічна безпека підприємства: методологічна сутність та складові формування / *К.А. Зіненко, Т.Кобелева* // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Сер. : Економічні науки. – 2022. – № 4. – С. 9–16.
8. *Зіненко К.А.* Формування системи оцінювання економічної безпеки будівельного підприємства : дис. ... д.ф. : спец. 051 : галузь знань 05 / *К.А. Зіненко*. – Х. : Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», 2023. – 249 с.
9. *Кизим М.О.* Оцінювання рівня економічної безпеки України та країн Європейського Союзу / *М.О. Кизим, Ю.Б. Іванов, І.О. Губарева* // Фінанси України. – 2018. – № 4. – С. 7–18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2018_4_3.
10. *Клімова Г.П.* Економічна безпека: сутність та основні напрями забезпечення / *Г.П. Клімова* // Право та інновації. – 2017. – № 3 (19) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/Klimova19.pdf>.
11. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>.
12. Міністерство фінансів України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.mof.gov.ua/uk/>.
13. Національний банк України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/>.
14. *Пілецька С.Т.* Модель інтегральної оцінки економічної безпеки підприємства / *С.Т. Пілецька, Т.Ю. Коритько, С.В. Ткаченко* // Економічний вісник Донбасу. – 2021. – № 3 (65). – С. 56–65.
15. *Повзун Д.І.* Економічна безпека регіону як складова національної безпеки України / *Д.І. Повзун* // Економіка та держава. – 2020. – № 8. – С. 89–94. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.8.89.
16. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n11>.
17. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text>.
18. *Терехов С.* Економічна безпека держави та можливості її вимірювання / *С.Терехов* // Економічний аналіз. – 2012. – Т. 11, № 4. – С. 160–165 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ean_2012_11\(4\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ean_2012_11(4)_33).
19. *Терещенко О.* Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства / *О.Терещенко* // Економіка України. – 2003. – № 8. – С. 38–44.
20. *Тульчинська С.О.* Вплив діджиталізації управлінських процесів на систему забезпечення економічної безпеки підприємства / *С.О. Тульчинська, О.С. Солосіч, В.В. Чорній* // Інвестиції: практика та досвід. – 2021. – № 9. – С. 54–58.
21. *Murdoch C.* Economic factors as objects of security: Economics security & vulnerability / *C.Murdoch, K.Knorr, F.Trager* // Economics interests & national security. – Lawrence, 2001. – 867 p.

References:

1. Arkhireiska, N.V. (2013), «Doslidzhennia systemnykh pidkhodiv shchodo otsinky katehorii “ekonomichna bezpeka”», *Efektivna ekonomika*, No. 8, [Online], available at: <http://surl.li/rfeyu>
2. Minekonomiky (2021), *Pokaznyky ekonomichnoi bezpeky*, Vidpovid na zapyt pani Radchenko, O., DOK. SED ASKOD vid 23.09.2021 r. No. 3032-05/46726-0, [Online], available at: https://dostup.org.ua/request/pokazniki_iekonomichnoyi_biezpie

3. Hrinenko, A.Iu. (2021), *Udoskonalennia mekhanizmiv zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka*, D.Sc. Thesis of dissertation, 21.04.01, Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, K., 431 p.
4. Danilova, E.I. (2020), *Kontseptsiia systemnoho pidkhodu do upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva*, monohrafiia, Yevropeiska naukova platforma, Vinnytsia, 342 p.
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, [Online], available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Verkhovna Rada Ukrainy (2022), *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy*, Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. No. 2469-VIII, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
7. Zinenko, K.A. and Kobieliava, T. (2022), «*Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: metodolohichna sutnist ta skladovi formuvannia*», *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut»*. Ser. *Ekonomichni nauky*, No. 4, pp. 9–16.
8. Zinenko, K.A. (2023), *Formuvannia systemy otsiniuvannia ekonomichnoi bezpeky budivelnoho pidpriemstva*, D.Sc. Thesis of dissertation, 051, haluz znan 05, Natsionalnyi tekhnichnyi universytet «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut», K., 249 p.
9. Kyzym, M.O., Ivanov, Yu.B. and Hubarieva, I.O. (2018), «*Otsiniuvannia rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy ta krain Yevropeiskoho Soiuzu*», *Finansy Ukrainy*, No. 4, pp. 7–18, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2018_4_3
10. Klimova, H.P. (2017), «*Ekonomichna bezpeka: sutnist ta osnovni napriamy zabezpechennia*», *Pravo ta innovatsi*, No. 3 (19), [Online], available at: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/Klimova19.pdf>
11. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (2013), *Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy*, Nakaz vid 29.10.2013 No. 1277, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>
12. Ministerstvo finansiv Ukrainy, ofitsiyni sait, [Online], available at: <https://www.mof.gov.ua>
13. Natsionalnyi bank Ukrainy, ofitsiyni sait, [Online], available at: <https://bank.gov.ua/>
14. Piletska, S.T., Korytko, T.Yu. and Tkachenko, Ye.V. (2021), «*Model intehralnoi otsinky ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva*», *Ekonomichni visnyk Donbasu*, No. 3 (65), pp. 56–65.
15. Povzun, D.I. (2020), «*Ekonomichna bezpeka rehionu yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy*», *Ekonomika ta derzhava*, No. 8, pp. 89–94, doi: 10.32702/2306-6806.2020.8.89.
16. Verkhovna Rada Ukrainy (2021), *Stratehiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku*, Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11 serpnia 2021 roku No. 347/2021, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n11>
17. Verkhovna Rada Ukrainy (2020), *Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy*, Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku No. 392/2020, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text>
18. Terekhov, Ye. (2012), «*Ekonomichna bezpeka derzhavy ta mozhlyvosti yii vymiriuvannia*», *Ekonomichniy analiz*, Vol. 11, No. 4, pp. 160–165, [Online], available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11\(4\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11(4)_33)
19. Tereshchenko, O. (2003), «*Dyskryminantna model intehralnoi otsinky finansovoho stanu pidpriemstva*», *Ekonomika Ukrainy*, No. 8, pp. 38–44.
20. Tulchynska, S.O., Solosich, O.S. and Chornii, V.V. (2021), «*Vplyv didzhytalizatsii upravlinskykh protsesiv na systemu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva*», *Investysii: praktyka ta dosvid*, No. 9, pp. 54–58.
21. Murdoch, C., Knorr, K. and Trager, F. (2001), «*Economic factors as objects of security: Economics security & vulnerability*», *Economics interests & national security*, Lawrence, 867 p.

Beder D., Tsal-Tsalko Y.

Formation of economic indicators of national security in the context of business digitalization and changes in the economy

Abstract. Today, Ukraine's economic development is taking place in the context of market competition, negative phenomena in the foreign economic sphere, and most importantly, russia's full-scale military aggression. At the same time, economic relations in the country are characterized by such undesirable phenomena as the shadow economy, economic inequality of business participants, growth of external debts, decline in economic activity, deficits of the state and territorial budgets, unprofitability of business entities, migration processes, unemployment, and poverty. The article examines the content of the concept of economic security in the context of the national security component, which is determined by a set of tasks based on the implementation of the Economic Security Strategy of Ukraine for the period up to 2025. The author analyzes the dynamics of indicators that determine the state of economic security of Ukraine and the existing threats in the national economy. In order to monitor the state of economic security in accordance with the Strategy, it is proposed to fulfill the task of its scientific support, to develop methodological recommendations and a mechanism for interpreting the integral indicator. At present, there is no information on the level of economic security of Ukraine on the official websites of the legislative and executive branches of government since 2021. The system of reservations regarding the indicators for assessing the economic security of Ukraine proposed in the Strategy is substantiated. A simplified list of indicators for monitoring the state of economic security is defined and interval signs of economic development scenarios at the level of optimistic, pessimistic and basic characteristics are developed for the integral indicator. The assessment of the status of economic security objects (the State, territorial communities, types of economic activity, business entities) is significantly influenced by the development of digitalization of the economy. It is established that in our country the processes of digitalization do not have a cross-cutting connection «business entities – types of economic activity – territorial communities – the State», but arise and develop locally within individual business and government structures.

Keywords: economy; national security; economic security; indicators; integral indicator; digitalization.
